

КУЛТУРА ПАМЋЕЊА, КАО ПРЕДУСЛОВ НАСТАЈАЊА И ОПСТАЈАЊА ОПШТЕ КУЛТУРЕ И ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

„Ми знамо само онолико, колико наше сећање поседује“
(*Tantum scimus, quantum memoria tenemus*)

Апстракт: *Култура памћења је неопходни предуслов егзистенције културе и цивилизације човечанства. Њеним есенцијалним елементима припадају и историјски споменици, који међутим морају да буду морално-етички утемељени и научно образложени/оправдани, да почивају на историјској истини.*

Култура памћења чува читав искуствени (= дидактички) фондус историје и образложња индивидуелни и социјални идентитет људи, а историјски споменици би требало уз то да буду препознати и акцептирани као мостови разумевања између различито (национално, религиозно, итд.) детерминисаних заједница.

Уколико, међутим, дође до конструисања тзв. контрафактичке историје, што по правилу чине тзв. договорне нације, онда ти потенцијални мостови неминовно постају бункери, бедеми и ровови завађених око конститутивног духовног власништва.

Овде ће се та проблематика тематизовати на примеру Мехмед-наше Соколовића.

Кључне речи: *Култура памћења, традиционалне и тзв. договорне нације, просвећена и тзв. контрафактичка историја, Мехмед-паша Соколовић*

Култура памћења, историјски споменици и улога науке при њиховом утемељивању

Горња изрека старих Римљана, као мото следственог разматрања, пружа већ опште, универзално образложење наслова истог. О енормном значају културе памћења у партикуларним сегментима људске цивилизације врло

* Аутор је историчар и теолог, познат по низу занимљивих публицистичких и белетристичких дјела, попут: *Балкански гамбит Ватикана, Арчиблдов свет, Земљаци, Театрологос Сорабије, Западисток...*

упечатљиво говори на пр. истраживање масовних злочина у геноцидном европском XX веку.

Откривање комплексних узрока, утицаја пратећих фактора, итд. који су довели до масовних геноцида над Јеврејима, Ромима и Србима стоји не само у служби пијетета према милионима невиних и беспомоћних жртава, већ и у служби профилаксе, значи императивног хуманистичког принципа: „Никад више!“ Другим речима, натпис који стоји на улазу у некадашњи нацистички логор смрти Дахау (а који би био примерен и свим другим стратиштима, као на пр. изузетно бруталном систему концентрационих логора хрватске државе 1941–1945. Јасеновац): „Ко жели да се геноцид заборави, тај жели да се геноцид понови!“ ни после више од седамдесет година није ништа изгубио од своје диахроне актуелности.

Пре него што кренемо од општег ка појединачном, неколико речи о материјалним/физикалним и духовним тј. научним и уметничким каменима-темељцима културе памћења.

Историјски споменици стоје у служби културе сећања, поседују увек и културно-историјски карактер, по правилу уметничку конотацију и – неопходна им је научна утемељеност у смислу укорењености у историјској истини.

Монументални споменик Александру Великом у Скопљу на пр. као део легитимисања „прастаре македонске нације, славне историје и аутохтоне културе“ не може претендовати на статус историјског споменика, јер се заснива на тзв. контрафактичкој историографији, која је карактеристична за тзв. договорне нације (в. доле). Као одраз политичког „wishfull thinking“, међутим, он има шансе да постане препознатљива карактеристика, занимљив куриозитет и туристичка атракција овог града.

Сасвим другачија ситуација је са последњим реализованим пројектом неуморног културолошког великана Емира Кустурице, са спомеником Соколовићима у Андрићграду, који сведочи како о дубокој интелектуалној промишљености, тако и о изузетно високом степену емоционалне интелигенције идејног творца и свих оних, који су заслужни за настајање овог – то се већ сад може рећи – историјског споменика.

Јер он испуњава све горе наведене, материјалне и духовне критеријуме.

Поврх тога, он стоји у функцији два циља. Један се тиче индивидуалног и социјалног идентитета припадника једног народа. Српски академик Коста Чавошки каже:

„Сваки народ, ако хоће да опстане на ветрометинама историје, мора знати шта је од самог почетка био, шта јесте и шта треба и даље да буде у деценијама и вековима који су пред њим. Све је то садржано у појму националне самосвести.“¹

¹ Коста Чавошки, рецензија у CATENA MUNDI III, Београд, 2016.

Други циљ је у суштини више него очигледан, наиме, споменик Соколовићима представља важан *мост* између различитих ставова и погледа на свет, између по пореклу орођених а у међувремену религиозно, национално и пре свега политички одрођених и отуђених социјалних заједница на овом простору.

Очигледност ове функције не значи, међутим, да ће она у догледно време бити као таква од свих страна препозната, акцептирана и имплементирана. Напротив, искуствено је за очекивати да ће се како Чавошком, тако и Кустурици пребацити да се овим опет једном заговара „великосрпски национализам, злокобни шовинизам, говор мржње, империјализам, агресивност“, итд., да ли се призивају „духови мрачне прошлости“ и потпаљује фитиљ на пословичном „балканском бурету барута“.

Ауторски став гласи – не, овим се

- као прво само ословљава есенцијални значај очувања и живљења сопственог историјског, националног, културног, језичког идентитета и инсистирање на праву, да се пружи *сопствени и специфични* допринос даљем развоју светске заједнице, светске цивилизације;

- као друго, мостови (спо)разумевања и поверења се морају градити, али једина база за њих је *истина*. Како каже Радивоје Пешић: „Једино истина може спречити даље неразумевање, отуђења и крвопролића. Јер живот у заблуди рађа мржњу а само из истине се рађа љубав.“

То, још једном искуствено гледано, тешко да ће спречити или ублажити очекиване напада на Чавошког, Кустурицу (и вероватно на аутора овог текста), јер „Истина још никоме није шкодила, осим онима који су је изговарали“ (Јао Тсе).

Без обзира на то, трагањем за истином и њеним одржавањем испуњава се и превасходна сврха историјских споменика односно културе памћења.

Традиционалне и тзв. договорне нације, просвећена и тзв. контрафактичка (у смислу „wishfull thinking“) историографија²

У социологији је појам „договорна нација“ позната категорија, познат феномен јер једна таква „... свој настанак захваљује искључиво једној политичкој одлуци“. При томе неминовно долази до исто тако познатог пратећег феномена при проглашавању свих „управних“ тј. „договорних“ нација, наиме, до покушаја конструисања „старог“ националног идентитета у служби идеологије, у служби политичког „пројекта нација“:

„Реконструкција историје постаје у све већој мери (...) карактеристика етничких покрета (...) При националистичком представљању историје ин-

² Подробије о тој проблематици у: Владимир Умељић, *Балкански гамбит Ватикана*, КАТЕНА МУНДИ, Београд, 2018.

формације се селектирају; одређни – једни од других независни – догађаји сада се међусобно повезују и противуречности се изглађују (...) тако створена „историја“ постаје полазна тачка политичког деловања...“³

Историја се дакле поново пише, геополитичке карте се поново цртају. Тешкоће са таквим начином интерпретације и, може се рећи, врло самосвојним шпекулацијама, прокоментарисао је један амерички научни истраживач на следећи начин:

„Ради се само о националистичком конструисању геополитичких карата, које би требало да утичу на перцепцију националне историје од стране деце, како би се касније интерпретације историјских збивања промовисале у смислу „губљења“ и „фрагментације“ сопствених територија.“⁴

Напоменимо претходно, да нико нема право да постави у питање или шта више забрани људима, да обзнане и живе или формално институционализују своје жеље, тежње, таленте, потребе, амбиције или снове, тј. договоре, да оснивају да ли шаховске клубове, еснафска удружења, песничке кружоке, верске заједнице, спортске лиге, политичке партије или пак нације.

Само се при томе не сме заборавити да са озбиљношћу, масовношћу и значајем дотичних облика удруживања, одговорност оснивача и учесника (не само аритметички, већ и социјално) експоненцијално расте.

Метафорички речено, ако на пр. у једној кући живе три породице, и једна од њих намах одлучи да цеви централног грејања самосвојно прекомпонује, измени, препречи и преусмери само ка својим просторијама, истовремено и даље захтева, и очекује најбоље добросуседске односе и дотадашњу поделу трошкова, онда је то у најмању руку неодговорно и погођени немају другог избора, они тада имају свако право да такво понашање и делање поставе у питање.

У односу на карактеристике и фазе развоја социолошке категорије „договорне нације“, ауторски став гласи:

а. Једна групација доноси политичку одлуку да себе прогласи нацијом, што је легитимно све док се та групација држи истине, да њени чланови и следбеници представљају једну нову, тзв. договорну нацију.

б. Искуствено, међутим, врло брзо почињу напори да се дотична договорна нација прогласи заправо традиционалном, што више није легитимно, јер не одговара историјској истини.

³ Упореди: Georg Elwert: *Nationalismus, Ethnizität und Nativismus – über die Bildung von Wir-Gruppen*. In: Peter Waldmann und Georg Elwert (Hgg): *Ethnizität im Wandel. Saarbrücken, Fort Lauderdale 1989*, S.23; исто: Tillman Schiel: *Ethnie, Staat, Nation – was ist Fiktion, was ist Realität?* In: *Peripherie* 18/19 (1985), S. 162–171.

⁴ Fine, John Van Antwerp (2006). *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*. University of Michigan Press. pp. 177–180.

в. То се дешава путем концертираног писања контрафактичне историје, која се проглашава научно-просвећеном, реалном, што исто тако није легитимно, јер не одговара историјској истини. Контрафактичка историја не само да не поседује научни карактер, већ представља и покушај крађе духовног власништва.

Србе, као традиционалну нацију, нико не може озбиљно да постави у питање. И Хрвати припадају тој социолошкој категорији, при чему им сопствена историографија својим китњастим и, благо речено, предимензионираним (тима ненаучним, јер контрафактичним) глорификовањем сопствене прошлости придодaje битне детерминанте тзв. договорних нација, тако да је легитимно шта више размишљати и о примерености увођења неологизма „мешовите“ или „прелазне“ нације у науку.

Размотримо овде једну по свим важећим критеријумима закаснелу и тиме несумњиво „договорну“ нацију на Балканском полуострву, Бошњаке, која

а. свој настанак на крају XX века непорециво захваљује једној политичкој одлуци и

б. од тада покушава да, прекомпоновањем историје, себе етаблира као стару и традиционалну нацију.

Погледајмо на једном примеру како савремени муслимански интелектуалци из Босне и Херцеговине реинтерпретирају и редифинишу историју у служби легитимисања и етаблирања своје младе, бошњачке нације.

Навешћу прво случај једне научне публикације из деведесетих година прошлог века, уз кратки приказ текста босанско-муслиманског односно бошњачког аутора Смаила Балића, у који је својевремено било умешано више угледних академско-универзитетских институција у Немачкој и њихови високи научни представници.

Радило се о серији предавања и о закључном зборнику тих прилога, који су у зимском семестру 1995/1996. били организовани за студенте хуманистичких наука на Фридрих-Вилхелм (Friedrich-Wilhelm)-Универзитету у Бону. Иницијатори, организатори и аутори били су сам универзитет и академско „Друштво за истраживање југоисточне Европе“ из Минхена.

Шеф пројекта и један од аутора, одговорни уредник и издавач зборника, био је дугогодишњи професор славистике са бонског универзитета, др Вилфред Потхоф (*Wilfried Potthoff*). Оквирна тема је гласила: „Конфликтна регија југоисточна Европа, прошлост и перспективе“.⁵

Прилог професора Потхофа,⁶ са главним тежиштем на „хомеровским Хрватима и атавистичким Србима“, као и Балићев трактат, налазе се у мом

⁵ Aus der Südosteuropa-Forschung; Bd. 8: *Konfliktregion Südosteuropa – Vergangenheit und Perspektiven* (Hrsg. Prof. Dr. Wilfried Potthoff), Bonn/Muenchen, 1998).

⁶ Potthoff, W. *Geschichte und Geschichtsmymthen in den südslawischen Literaturen* (у горњем зборнику).

приватном архиву. Исто важи и за моју тадашњу реплику ауторима зборника, под називом „Критика нечистог ума“ (намерно парафразирајући Иммануела Канта/Immanuel Kant), коју су тада – у скраћеној форми – објавили само студенти универзитета у Бону у свом званичном гласилу.⁷

Прилог Смаила Балића примарно стоји у служби конструкције једне „древне и аутохтоне прабосанске нације“, чији би једини легитимни потомци данас требало да буду босански муслимани, а уз то следи професору Потхофу при самосвојном, врло слично острашћеном и изразито негативном карактерисању „ретардираних и варварских“ Срба.⁸

Балић, као прво, и сам потврђује научно запажање о политичкој одлуци оснивања бошњачке нације у свом тексту, где већ на почетку наводи да су се „... 29. септембра 1993. састали ‘бивши муслимани у националном смислу’ (једна политичка дефиниција ове религиозне групације из Титових времена, прим. аутора) и одлучили за увођење појма Бошњак као назива народне већине у земљи...“

Пошто је дакле обзнанио договорни карактер бошњачке нације, он одмах прелази на реконструкцију историје. Како он покушава да докаже своју основну тезу о постојању „аутохтоне прабосанске нације“ (да редифинише историјску науку), која би дакле требало да је много раније од Срба живела у овим областима? Он једноставно полази од самосвојне тврдње, да је „... у Европи од половине XII века поред западног (римокатоличког) и источног (православног) хришћанства егзистирала и једна трећа религиозна константа, наиме једна босанска црква“.

Потом је, по њему, „један велики део босанског становништва добровољно прихватио ислам те је тај религиозни, али и политички фактор („босанска црква“) и даље остао вирулентан...“ Његов доказни поступак постојања једне аутохтоне бошњачке нације се дакле може насловити и са: „Од босанско-црквеног до босанско-муслиманског народа/нације“. Закључно, он тврди „да су Срби тек између XVI–XIX века заједно са Турцима по први пут стигли у Босну“ и стога је данашњи босанско-муслимански (претходно босанско-црквени) живаљ у Босни и Херцеговини једина староседелачка, дакле једна „прабосанска нација“.

Балић при последњем ставу игнорише (не само) и најстарије сачувано сведочанство српске ћириличне ортографије, Мирослављево јеванђеље (један апракос, избор из свих јеванђеља, са прописаним редом литургијских чита-

⁷ V. Umeljic, *Kritik der unreinen Vernunft*, „AKUT“, Das Bonner Uni-Magazin, Nr. 282, 1998.

⁸ Balic, S. *Der historische und religiöse Hintergrund des Konfliktes in Bosnien (Warum wird das bosnische Bekenntnis zu Europa überhört?)*, исто у горњем зборнику.

ња), који је већ око 1185. писан за једног од браће Стефана Немање, за жупана Мирослава, чија се владалачка област налазила управо на данашњој босанској територији, већ и бројне верификоване историјске изворе.⁹

Ове тврдње су врло проблематичне:

1. Врло је проблематично тврдити да се у Европи од средине XII века налазе и делују три (по Балићу – очигледно егалитарне) религиозне групе а у првој линији неозбиљно је дефинисати их као „хришћански римокатолицизам, хришћанско православље и босанску цркву“, као факторе истог или сличног значаја и то на европском нивоу. То не потврђује ниједан озбиљни историјски извор. Балић овим вероватно апострофира темпорарно присуство богумила на Балкану, па и у Босни и Херцеговини. То, међутим, није била никаква регионално детерминисана, никаква аутохтона „босанска“ појава тј. црква. Богумили су били део манихејске религије, чији утицај се својевремено осећао од Кине до Пиринејског (тада Иберијског) полуострва.¹⁰ Манихејство, један покушај синкретичког обједињавања постулата хришћанства, будизма и Заратустриног погледа на свет је, наравно, својевремено поседовало димензије и значај једне светске религије, али то не образлаже поставку некакве детерминативне „босанске религије“ или „босанске цркве“, као ни једне на пр. „кинеске религије/цркве“ или једне „пиринејске тј. иберијске религије/цркве“.

2. Врло је проблематично, даље, направити (произвољну и неаргументовану) везу између два религиозна погледа на свет (богумилство/манихејство с једне и ислам с друге стране) а потом из тога извући закључак да је ето управо то доказ постојања и опстајања, доказ историјског континуитета једне (босанске) „пронације“. Религија јесте један од есенцијалних, али сигурно не и једини параметар идентитета људских популација у смислу припадности једној нацији. Национални идентитет једног Хан-Кинеза, наиме, не зависи императивно од тога да ли се он приклања будизму, таоизму или се у првој линији држи конфучијанског система етичких вредности (или својевремено манихејства).

3. Врло је проблематично, закључно, постулирати аутохтоност једне „прабосанске нације“ без ослањања на било какве историјске изворе. За подсећање, верификовани историјски извори, као на пр. „Франачки анали“¹¹ са почетка IX века (822.) или византијски цар Константин Порфиоро-

⁹ В. Умељић, *Свети Сава – пут од племена до нације, Свети кнез Лазар, Призрен-Грачаница*, 2005.

¹⁰ Упореди: Brockhaus, Bd 1. Wiesbaden 1983; упореди такође: A. Böhlig: *Die Gnosis: Der Manichäismus*. Bd. 3. Zürich-München, 1980.

¹¹ Упореди: *Историја српског народа*, књ. 1, Београд 1981; као и: N. Klaić: *Povijest Hrvata u ranom srednjem veku*, Zagreb, 1971.

генит¹² (913–959.) помињу Србе и Хрвате на овим просторима, али ни у ком случају Босанце или Бошњаке тј. неку „прабосанску нацију“. Константин Порфирогенит је, иначе, први који говори о називу Босна („Bosona“) и смешта га у своје време, у рани Средњи век, као територијалну ознаку и то „само околине горњег краја реке Босне“. Он напомиње, истовремено, да су у IX–X веку „Срби (*αβαρπιστων Σερβλων*) имали у поседу ту покрајину Босну, у горњој долини реке Босне са градом Салинес (Тузла).¹³ И Константин Јиречек подвлачи, да су владари те Босне у X веку „били потчињени српским кнежевима.“¹⁴

Примерено је напоменути и да Балић није сасвим усамљен при својим ставовима, да дакле ни горе наведени историјски извори нису увек довољни да наведу научнике западне провенијенције, да их размотре и узму у обзир при својим поставкама и тврдњама.

Тако се на пр. изјашњава један британски универзитетски професор кратко и одрешито: „Идеја о ‘историјским српским земљама’ у Босни је којештарија, сањана у Београду, на нивоу Хитлеровог Lebensrauma (нацистичка тежња освајања „животног простора“, прим. аутора).“¹⁵

Тешко је, додуше, схватити и прихватити да су шта више како франачки Ајнхард у Ахену, тако и византијски Константин Порфирогенит у Цариграду, обојица пре дуже од једног миленијума а „на нивоу Хитлеровог Lebensrauma сањали о ‘историјским српским земљама’ у Босни, и то у Београду“, али чињеница је да овај британски научник заиста заступа Балићев став.

Много лакше је схватити да се при овоме, у оба случаја ради о *политичким* а не о научно-историјским ставовима.

Исто (проблематични карактер) важи и за Балићеву тврдњу да су припадници те „пра-босанске нације“ били савладари османске империје, да су значи „... у Османском царству постојале две највише државне инстанце одлучивања: турски султани и *босански* (подвучено од стране аутора) велики везири...“

Погледајмо на примеру Мехмед-паше Соколовића, најчувенијег великог везира Османског царства са Балкана, колико је ова Балићева поставка научно-историјски утемељена, односно колико она такође припада произвољној реконструкцији историје, карактеристичној за „договорне нације“ и њихово „националистичко представљање историје“, која тиме „постаје полазна тачка даљег политичког деловања“ (Г. Елверт, 1989).

¹² R. H. J. Jenkins, F. Dvornik et al: *Constantin Porfirogenitus, De Administrando Imperio*. London 1962.

¹³ Исто, *Constantin Porfirogenitus...*

¹⁴ Konstantin Jireček, *Istorija Srba*, prva knjiga, Beograd, 1978.

¹⁵ Prof. Nigel Osborne, Univerzitet u Edinburgu, *Evening Standard*, London, septembar 1996.

Мехмед-паша Соколовић (1505–1579.) је рођен у српској православној фамилији и истоименом месту Соколовићи, код Рудог, у данашњој држави Босни и Херцеговини. Био је крштен по прописаном древном обреду српске православне цркве и добио име Бајица. Врло млад, био је од стране турских властодржаца насилно одведен од своје фамилије („Данак у крви“), преведен у ислам и укључен у османске елитне трупе јаничара. Направио је изузетну каријеру и од 1565. постао је велики везир Отоманског царства.¹⁶

По сведочењу његовог савременика, ученог немачког путописца и евангелистичког теолога из Тибингена, Штефана Герлаха (Stephan Gerlach), који је 1573–1578. службовао у Цариграду, Мехмед-паша Соколовић је на пр. заслужан и за чињеницу, да је српски језик (штокавска, искључиво српска варијанта) у његово време био један од званичних језика на султановом двору. Оно што стоји, то је да ни турски историјски извори тог времена не помињу никакав „босански“ или „бошњачки“ језик, који је у употреби на османском двору. Штефан Герлах исто тако сведочи, да је Мехмед-паша Соколовић успео да издејствује обнављање српско-православне Пећке патријаршије, те да је потом први нови патријарх био његов блиски рођак (Герлах пише – брат) Макарије Соколовић.¹⁷

То значи, Мехмед-паша Соколовић је исто толико био „босански/бошњачки“ везир, колико је византијски император Константин Велики био Србин (јер је био рођен у данашњем Нишу), односно колико је Мојсије пак био Египћанин (јер је био рођен у египатској престоници Тебе, данас Луксор) или колико је Ханибал био Тунижанин (јер се Картагина налазила на месту данашњег Туниса), односно колико је актуелни турски председник Ердоган Византинац (јер је рођен у Истамбулу, некадашњем Цариграду).

Независно од тога, исте године сазнајемо од једног босанско-муслиманског професора универзитета из Сарајева:

„Poznato je da je Mehmed-paša dovodio svoje najbliže rođake u Carigrad i da su mu sestra i otac primili islam. Sestra Šemsa se udala za Subab-bega Boljanića, hercegovačkog sandžaka. Otac Dimitrije je dobio ime Džemaludin Sinan-beg (...)

¹⁶ Josef Matuz, *Sokollu Mehmed Pascha*. In: Mathias Bernath, Felix von Schroeder (Hrsg.), Gerda Bartl (Red.): *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*. Band 3. Oldenbourg, München 1979.

¹⁷ Његово главно дело је објављено тек 1674. године у Франкфурту на Мајни, значи преко 60 година после његове смрти: „Stephan Gerlachs deß Aeltern Tage-Buch der von zween glorwürdigsten römischen Kaysern, Maximiliano und Rudolpho, beyderseits den Andern dieses Namens an die ottomanische Pforte zu Constantinopel abgefertigten und durch den Wohlgebornen Herrn Hn. David Ungnad, Freiherrn zu Sonnegk und Preyburg [...] mit würcklicher Erhalt-und Verlängerung des Friedens zwischen dem Ottomannischen und Römischen Kayserthum und demselben angehörigen Landen und Königreichen glücklichst-vollbrachter Gesandtschaft. Hrsg. von Samuel Gerlach, Zunner, Frankfurt am Mayn 1674 (XVIII, 552 Seiten, 4 Portraits)“

Mehmed-paša Sokolović je kroz svoj odgoj u Edirnama, gdje je stekao prvo islamsko obrazovanje, te kasnije kroz vojevanje po Ugarskoj, učestovanje u pohodima na Bagdad i Perziju, te kasnije kroz vojevanje na dvoru postao, kako pravovjerni musliman, tako i pravi Osmanlija. On je od početka do kraja bio i ostao iskreno privržen svom novom zakonu, koji je počeo učiti kada mu je bilo već 16–18 godina(...)¹⁸

Већ 2016. иде се један корак даље, Мехмед-паша постаје муслиман од рођења, који није одведен у јаничаре, већ „на школовање“ у Истанбул:

„Међународни научни скуп „Мехмед-паша Соколовић и породица Соколовић кроз историју“ (1505–1579.) одржан је 14. октобра 2016. године у просторијама Ректората Универзитета у Сарајеву (...)

Мехмед-паша Соколовић рођен 1505/1506. године у Босни, у околини Рудог, у селу Соколовићи. Претпоставља се да је одведен из Босне девширмом (увођење у војну и цивину службу младића из кршћанских, а на простору Босне и Албаније муслиманских породица,¹⁹ које је вршено у Османском царству) на школовање у Истанбул, објашњава др Елма Корић, научни сарадник у Оријенталном институту у Сарајеву и члан Међународног научног одбора (...)

Према подацима извора, а за то је најрелевантнији први попис у Босни из 1468/1469. године, који је објављен прије 7 или 8 година, у Босни институционалног православља уопће није било.²⁰ То што је било појединачних случајева уопће није правило. Друго, тај крај одакле потјече Мехмед-паша Соколовић био је муслимански, односно већ је био насељен муслиманима. Његов отац и рођаци, сви су се изјашњавали као муслимани и носили су муслиманска имена”, наглашава др. Фазилета Хафизовић, научни сарадник у Оријенталном институту у Сарајеву (...)

Др Елма Корић објашњава да је сасвим нормално да су људи који су живјели и дјеловали били итекако свјесни одакле потјечу и људи који су од-

¹⁸ Mustafa Imamovic, *Historija Bosnjaka*, str. 158–163, poglavlje: *Proces prihvatanja Islama u Bosni*. Izdavač „Preporod“, Sarajevo, 1998.

¹⁹ То је врло самоволна тврдња, јер то су били „насилно одведени хришћански дечаци, пре свега са Кавказа и Балкана (...) сиромашни муслимани из нижих социјалних слојева су додуше не ретко покушавали да прокријумчаре своју мушку децу у њихове редове, да би им обезбедили бољу будућност у султановој служби (...)“ Упореди: Gerhard Herm: *Der Balkan. Das Pulverfaß Europas*. Econ Verlag GmbH, Düsseldorf / Wien / New York / Moskau, 1993.

²⁰ Оно што ова ауторка изоставља је чињеница да тада ни у Србији није постојала званична институционална српска црква. Пећка патријаршија је била аутокефална црква са седиштем у Пећи која је постојала од 1346. до 1463, а затим поновно од 1557. до 1766. Осим тога, она игнорише Имамовићеве наводе да је породица Мехмед-паше тек потом, касније прешла у ислам: „Poznato je da je Mehmed-pasa dovodio svoje najblize rođjake u Carigrad i da su mu sestra i otac primili islam (...) Otac Dimitrije je dobio ime Dzemaludin Sinan-beg“.

лазили девширмом најчешће су уз себе имали етничку²¹ одредницу Босна, Боснали, Бошнак. „Соколовићи нису имали ове одреднице јер су у то вријеме они били изузетно позната породица и сви су знали ко су они и одакле долазе. Међутим, из њихових активности се види ко су Соколовићи у ствари били (...)“²²

Тренутни врхунац овог развоја представља следеће „откриће“:

„Председник Скупштине општине Вишеград и члан Главног одбора СДА Билал Мечишевић тврди да су српски историчари измислили данак у крви²³ те да најчувенији „потурчењак“ с ових простора Мехмед-паша Соколовић вуче порекло из муслиманске породице.“²⁴

Балић (и његови истомислџеници) не помиње горње историјски верификоване чињенице о српској националности и православно-хришћанској конфесији младог Бајице Соколовића, као и о његовом заузимању за Пећку патријаршију тј. за званичну употребу српског језика на султановом двору а вероватни разлог за то се налази већ у његовом трактату.

За Балића су Срби, наиме, само „Варвари (...) неурачунљиви (...) арогантни (...) ретардирани (...) сељачко-динарски Балканци (...) и захваљујући свом демонизирајућем и искључивом модусу поимања стварности спремни на вршење анти-цивилованих дела...“, док су „Бошњаци урбаног карактера, морални и склони реду и миру...“

Он тиме следи свом ментору Потхофу и његовим „научним“ ставовима:

„Српски хајдуци су били само „... крволочни друмски разбојници (давна прошлост) и то све је сада поново провалило из атавистичких дубина свести (диахронија српског менталитета, испољена и у последњим балканским ратовима на крају XX века)...“; у српској народној поезији опевана дела епског јунака Марка Краљевића су „страшна“ и „варварска“, та од Срба толико вољена и уздизана поезија је „сирова“ и „свирепа“ (диахронија српског менталитета, која је већ стотинама година препознатљива и ето шта више и кроз њихову културу „доказива“); српски племић Милош Обилић, који је

²¹ Апсолутно је нејасно како ауторка долази на то да „Bosna, Bosnali, Bošnjak“ представљају „етничку“ одредницу? Од најранијих историјских извора па до 1993. и проглашења бошњачке нације, наиме, нигде нема ни трага помена о етничким Бошњацима, бошњачком језику, бошњачкој култури и сл.

²² Edib Kadić, *Mehmed-paša Sokolović bio je Bošnjak, Stav*, 23.10.2016.

²³ Читава просвећене историјска наука потврђује ову праксу османске царевине, коју српски историчари називају „данак у крви“, тако на пр. немачка историографија то назива „Knabenlese“ (берба/жетва дечака) као „отимање хришћанских дечака, насилно превођење у ислам и укључивање у елитну трупу јаничара, по узору на древни дервишки Орден Хаџи-Бекташа“. Ибид: Gerhard Herm: *Der Balkan. Das Pulverfaß Europas*. Econ Verlag GmbH, Düsseldorf/Wien/New York/Moskau, 1993.

²⁴ Časopis za političku teoriju i društvena istraživanja *Nova srpska politička misao*, Beograd, 22. januar 2018.

1389. усмртио нападачког турског султана Мурата у бици на Косову Пољу, за њега је „човек сумњивог морала, што проистиче из његове двоструке улоге – једног *подмуклог убице* и једног јунака“ (давна прошлост); Закључно и читав српски „Косовски мит“ (давна прошлост) је пак превасходно „једно проклетство, чија опасност проистиче из чињенице да је он служио као идеолошки инструмент једне *фашистичке, насилне и експанзивне* политике (диахронија српског менталитета, испољена у последњим балканским ратовима на крају XX века); Анте Старчевић није заправо био никакав великохрватски расиста, који је драстично дехуманизовао Србе и позивао на њихово истребљење, већ само „творац једне националне идеологије, који се само залагао за излазак Хрвата из Аустро-Угарске и био чак спреман да пактира са Србима (...) анализа његових дела показује да он при томе није мислио на хрватизацију јужних Словена, већ на један државни савез истих...“

Да ли је уопште умесно питање, дакле, колико је заправо чудна одлука Хрватске академије знаности и умјетности из Загреба, да га 2004. године прими као уваженог пуноправног члана у своје редове?

Ова бесконкурентно највиша званична академско-научна институција у Хрватској је, значи, очигледно проценила да се у Потхофовом случају ради о једном изузетном научнику и одала му ово велико признање. Она је прогласила дакле његов лични допринос развоју хуманистичких друштвених наука једнаким заслугама осталих хрватских академика.

Његовом свечаном пријему није иначе сметала ни чињеница, да је у мојој горе поменутој реплици „Критика нечистог ума“, поред осталог, било непобитно доказано и на Потхофовом универзитету у Бону *објављено*, да је он био и отворени, заправо врло неумешни плагијатор, јер је више од 80 одсто његовог дотичног „научног“ текста – реч по реч – било *идентично* са већ објављеним трактатима његовог колеге са универзитета у Гетингену, проф. др R. Lauer-a.²⁵

Може се дакле констатовати, да су Балићеве више него фрагилне поставке тј. конструкције, најблаже речено, научно-историјски неодрживе, његов прилог је дакле један политички тј. пре политикантски памфлет.

Његов (негативно) емоционализован речник пак буди легитимну сумњу, да је он икада дошао у додир са Тацитовим класичним правилом *sine ira et studio*, које је препоручљиво при бављењу историографијом, што у истој

²⁵ Ту чињеницу је уочила др Вера Бојић, тада лектор на катедри славистике универзитета у Бону, и ставила ми је на располагање пре писања моје реплике, за коју ми је такође дала више драгоцених информација из области славистике. Чињеница је, наиме, да је од 12,5 страница Потхофовог прилога у овом зборнику, 10,5 страница дословце преписано од Р. Лауера (Текстови: „Genese und Funktion des illyrischen Ideologems in den südslawischen Literaturen des 16. bis Anfang des 19. Jahrhunderts“ као и „Das Wüten der Mythen. Kritische Anmerkungen zur serbischen heroischen Dichtung.“).

мери важи и за немачког универзитетског професора и хрватског академика Потхофа.

И у Балићевом случају показује се, значи, још једном да нипошто није лако редефинисати прошлост, реконструисати историју, присвојити на пр. Александра Великог (Македонија), монтегринаизовати Његоша (Црна Гора), побошњачити Мехмед-пашу (Бајицу) Соколовића или Ахмед-пашу (Стефана) Херцеговића.

Прилично је нејасно, иначе, зашто било ко тако нешто уопште ради, зашто се човек заправо излаже енормном ризику да не буде сматран иоле озбиљним саговорником, да компромитује ствар за коју се залаже, у конкретном случају за признавање свог, по сопственој одлуци сада институционализованог националног осећаја.

Нема, наимае, ничег нечасног или неморалног у одлуци и договору да се оснује једна нација, али свесно и циљано присвајање историје (= крађа духовног власништва) других врло тангира ове две категорије и доводи емпиријски до увек нових сукоба између умешаних страна.

Балићев трактат је, међутим, био очигледно један *политички* пројекат а политика се, као што је познато, не оптерећује исувише често дотичним појмовима – част и морал – тако да у најмању руку постаје схватљивије зашто је већ филозоф Платон врло далековидо захтевао да се „вокабулар разума и истине мора одвојити од вокабулара демократске политике“.²⁶

Том захтеву се на Балканском полуострву очигледно исувише често и дословно следи, али у једном својственом и врло негативном (само релативистичком) смислу речи, што сигурно не одговара основној, што значи правој интенцији ове поставке великог старо-грчког мислиоца.

Позитивно схватање и примена овог постулата, наимае, имплицирала би, да би сада одвојени вокабулар разума и истине смео, могао и *морао* да се посматра као надређена односно контролна инстанца вокабулара политике.

Један показатељ, колико је поједностављено, буквално тумачење Платонових речи погрешно, представља и чињеница да се све горе кратко оцртане девијације при писању историје а њих сигурно има и на српској страни (врло контрапродуктивна тврдња на пр. да је само у систему концентрационих логора Јасеновац у геноцидној хрватској држави 1941–1945. од стране владајућих клерофашиста убијено далеко преко 1.000.000 Срба и сл.) у принципу негативно примењују а то значи политички инструментализују, да би се ровови међу балканским народима што више и неповратније продубили и утврдили.

Јер заиста се ради о (негативном) „одвајању вокабулара разума и истине од вокабулара политике“, када на пр:

²⁶ Blackburn S. Wahrheit. Ein Wegweiser für Skeptiker, *Wissenschaftliche Buchgesellschaft*, Darmstadt, 2005.

а. албански национални херој са албанским и српско-православним коренима, Ђурађ Кастриота Скендербег, постаје само још једна додатна јабука раздора између два народа;

б. када се српско превођење Хрвата са губитничке на добитничку страну по завршетку I. светског рата („Ми Хрвати и Словенци из побјеђеника постали смо побједницима. Сретно смо избјегли тешким мировним увјетима(...)“ потом прогласи „српском окупацијом и укидањем диахроне хрватске суверености“ и само је чудо да и српски кнез Бјелош, који је у служби мађарског краља 1142–1158. био бан Хрватске,²⁷ од стране хрватске историографије још увек није проглашен „великосрпским агресором и окупатором“ њихове „хрватско-угарске краљевине“;

в. када се Твртко I. Котромановић, краљ Босне, унук бана Босне Стефана I. Котроманића (1242–1314.) и српске принцезе Јелисавете, ћерке српског краља Стефана Драгутина из династије Немањића, и син Јелене Шубић Зрински, из једне од најпознатијих хрватских грофовских породица, који се 26.10.1377. крунисао „Круном Светог Саве“ у српско-православном манастиру Милешева за краља Срба, Босне, Приморја и западних земаља, потом од стране хрватске историографије једним потезом пера прогласи „*zapravo obnoviteljem stare hrvatske države*“;

г. када се насилно исламизовани српски Бајица Соколовић потом проглашава „босанским/бошњачким великим везиром и (исто тако босанским /бошњачким) савладаром Османске царевине Мехмед-пашом Соколовићем“, итд.

Другим речима, једно од важних питања у међунационалним односима на Балкану гласи – зашто се оно што је заједничко у историји увек уграђује у бедеме раздвајања и бастионе непомирљиве различитости а скоро никада се не посматра као спојница или барем као потенцијални мост међусобног (спо)разумевања?

Научни извори и литература

Aus der Südosteuropa-Forschung; Bd. 8: „Konfliktregion Südosteuropa – Vergangenheit und Perspektiven“ (Hrsg. Prof. Dr. Wilfried Potthoff), Bonn/Muenchen, 1998):

Balic, S, *Der historische und religiöse Hintergrund des Konfliktes in Bosnien* (Warum wird das bosnische Bekenntnis zu Europa überhört?)

Potthoff, W, *Geschichte und Geschichtsmymthen in den südslawischen Literaturen*

Blackburn S, *Wahrheit. Ein Wegweiser für Skeptiker*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2005.

Böhlig, A, *Die Gnosis: Der Manichäismus*. Bd. 3. Zürich-München, 1980.

Brockhaus, Bd 1. Wiesbaden 1983.

²⁷ Упореди: *Liste der Bane von Kroatien*, Wikipedia, zuletzt aktualisiert 3. IV 2013.

Elwert, G, *Nationalismus, Ethnizität und Nativismus – über die Bildung von Wir-Gruppen*. In: Peter Waldmann und Georg Elwert (Hgg): *Ethnizität im Wandel*. Saarbrücken, Fort Lauderdale 1989.

Fine, John Van Antwerp, *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*. University of Michigan Press, 2006.

Herm, G, *Der Balkan. Das Pulverfaß Europas*. Econ Verlag GmbH, Düsseldorf / Wien / New York / Moskau, 1993.

Imamovic, M, *Historija Bosnjaka*, str. 158–163, poglavlje: *Proces prihvatanja islama u Bosni*, „Preporod“, Sarajevo, 1998.

Историја српског народа, књ. 1, Београд 1981.

Jenkins, R.H.J. et Dvornik F. et al, *Constantin Porfirogenitus, De Administrando Imperio*. London, 1962.

Jireček, K, *Istorija Srba*, prva knjiga, Beograd, 1978.

Kadić, E, *Mehmed-paša Sokolović bio je Bošnjak*, *Stav*, cedmični časopis za politiku, društvo i kulturu, 23.10.2016.

Klaić, N, *Povijest Hrvata u ranom srednjem veku*, Zagreb, 1971.

Lauer R, *Genese und Funktion des illyrischen Ideologems in den südslawischen Literaturen des 16. bis Anfang des 19. Jahrhunderts; Das Wüten der Mythen. Kritische Anmerkungen zur serbischen heroischen Dichtung*.

Matuz, J, *Sokollu Mehmed Pascha*. In: *Mathias Bernath, Felix von Schroeder* (Hrsg.), Gerda Bartl (Red.): *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*. Band 3. Oldenbourg, München 1979.

Osborne, N, University of Edinbourgh, *Evening Standard*, London, Septembar 1996.

Schiel, T, *Ethnie, Staat, Nation – was ist Fiktion, was ist Realität?* у *Peripherie* 18/19 (1985).

Stephan Gerlachs deß Aeltern Tage, Buch der von zween glorwürdigsten römischen Kaysern, Maximiliano und Rudolpho, beyderseits den Andern dieses Namens an die ottomanische Pforte zu Constantinopel abgefertigten und durch den Wohlgebornen Herrn Hn. David Ungnad, Freiherrn zu Sonnegk und Preyburg [...] mit würcklicher Erhalt- und Verlängerung des Friedens zwischen dem Ottomannischen und Römischen Kayserthum und demselben angehörigen Landen und Köngreichen glücklichst-vollbrachter Gesandtschaftt. Hrsg. von Samuel Gerlach, Zunner, Frankfurt am Mayn 1674 (XVIII, 552 Seiten, 4 Portraits)

Умељић, В, *Kritik der unreinen Vernunft*, „AKUT“, Das Bonner Uni-Magazin, Nr. 282, 1998; *Свети Сава – пут од племена до нације*, Зборник „Свети кнез Лазар“, Призрен-Грачаница, 2005; *Балкански гамбит Ватикана*, КАТЕНА МУНДИ, Београд, 2018.

Чавошки, К, Рецензија у енциклопедији CATENA MUNDI III, Београд, 2016.

Председник Скупштине општине Вишеград и члан Главног одбора СДА Билал Меммишевић тврди да су српски историчари измислили данак у крви. *Časopis za političku teoriju i društvena istraživanja „Nova srpska politička misao“*, Beograd, 22. januar 2018.